

Диспропорції та проблеми розвитку внутрішнього споживчого ринку: регіональний аспект

Проаналізовано проблему рівноваги попиту і пропозиції та існуючі диспропорції на регіональних споживчих ринках України. Здійснено групування регіонів за показниками розвитку внутрішніх споживчих ринків методом кластерного аналізу. Емпірично досліджено функціональні залежності між роздрібним товарооборотом, промисловим виробництвом та імпортом окремих регіонів.

Ключові слова: регіональні споживчі ринки, внутрішній попит, фактори виробництва, міжрегіональні диспропорції, детермінанти конкурентоспроможності, кластерний аналіз, фільтр Кальмана, Евклідова відстань.

Ефективне впровадження євроінтеграційного курсу України на паритетній основі неможливе без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка має ґрунтуватися на конкурентоспроможності економіки кожного з її регіонів.

Поступова переорієнтація моделі економічного зростання із зовнішнього на внутрішній попит передбачає розвиток регіональних споживчих ринків. З іншого боку, надмірне зростання внутрішнього попиту може спричинити погіршення сальдо зовнішньої торгівлі й таким чином спровокувати девальвацію грошової одиниці та інфляцію. Формування збалансованих регіональних ринків ускладнюється нерівномірним розміщенням продуктивних сил у регіональному розрізі. Загальновідомо, що на чотири області України (Донецьку, Дніпропетровську, Київську, Харківську) припадає більше половини промислового потенціалу, що зумовлює відповідні диспропорції в територіальному розвитку держави. За таких умов формування виваженої регіональної політики країни є вкрай необхідним завданням.

Слід зазначити, що проблема розвитку внутрішніх регіональних ринків є досить актуальною принаймні з двох міркувань, враховуючи по-перше, реалізацію інноваційно-інвестиційного розвитку. По-друге, – подолання деформацій між попитом і пропозицією. Не виключено, що орієнтація на експорт перешкоджає становленню внутрішньо орієнтованих галузей промисловості, тоді як у регіонах з невисоким експортним потенціалом цьому перешкоджає брак платоспроможного попиту.

Окремі аспекти регіонального розвитку України, визначення соціально-економічного розвитку досліджують у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Портер, З. Варналій, П. Беленький, С. Писаренко, О. Власюк, В. Чужиков, А. Поручник, І. Школа та ін. Питання регіонального розвитку розглядається здебільшого у розрізі міжрегіональних відносин в Україні [8, с. 24-28], проблеми диференціації регіонального розвитку [10, с. 9] та питання конкурентоспроможності регіонів як загалом [1; 2, с. 48-53; 4, с. 220-212; 6; 9] так і в контексті євроінтеграції [3, с. 3-6; 7, с. 15-23; 11].

Проте недостатньо уваги приділено наявним диспропорціям регіональних споживчих ринків. За таких умов постає питання конкретних підходів щодо стимулювання споживчого попиту в окремих регіонах. Частково цьому сприяють трансферти від працюючих за кордоном, однак відповідні ефекти практично не досліджено. Так само немає чіткості щодо зв'язку між промисловим виробництвом, роздрібним товарооборотом та імпортом в окремих регіонах.

Метою статті є аналіз основних тенденцій розвитку внутрішніх регіональних ринків та дослідження функціональних залежностей між основними їх ідентифікаторами розвитку.

Відповідно до відомих концептуальних зауважень М. Поттера стан попиту на окремих регіональних ринках розглядається як вагомий елемент конкурентної позиції [1], поряд з іншими регіональними конкурентними перевагами, такими як:

- якість і кількість факторів виробництва;
- стратегія розвитку підприємств регіону та їх участь у конкурентній боротьбі;
- сприяння об'єднанню ринкової діяльності підприємств з діяльністю конкурентоспроможних ринкових постачальників.

Логічно припустити, що регіони з динамічним збільшенням споживчого попиту, передусім на основі використання власного науково-технічного та освітнього потенціалу, матимуть кращі передумови для економічного зростання. Не виключено, що це стосується ринків зі значним сировинним експортом, але кращою є орієнтація на технологічний експорт. Загалом бажано, щоб збільшення експорту трансформувалося у поступове нарощування внутрішнього попиту. Якщо цього не відбувається, то структурні деформації на кшталт «анклавного» розміщення промислових підприємств зазвичай стають ваговою перешкодою для стійкого економічного зростання в межах країни.

Конкурентні переваги, що забезпечуються факторами і ринковим середовищем тих чи інших регіонів, відіграють суттєву роль у міжнародному поділі праці і територіальній спеціалізації виробництва товарів та послуг. Регіони, які мають окремі зазначені переваги (наявність ресурсів, науково-освітнього потенціалу та ін.), створюють умови зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності на світових та внутрішніх ринках [2, с. 48].

В Україні регіони неповноцінно включені у зовнішньоекономічне співробітництво, що призводить до нераціонального використання можливості національного виробництва забезпечувати попит внутрішнього та світових ринків.

Орієнтація окремих регіонів України на зовнішні ринки призводить до реалізації продукції з меншим вмістом доданої вартості, шляхом замість поживлення кооперації з іншими регіонами у виготовленні продукції з глибшим ступенем переробки. Очевидно, що це не відповідає національним інтересам, і потрібно послідовно нарощувати фінансову привабливість внутрішнього ринку для національних виробників [3, с. 3].

Якщо не стимулювати розвиток внутрішніх ринків, пасивне споглядання гіпертрофованого розвитку декількох сировинних галузей, до того ж зосереджених у декількох регіональних анклавах, може призвести до підпорядкування іноземним інтересам, як це прийнято в розрізі «теорії залежності», гальмування технологічного прогресу та створення перешкод для здійснення незалежної внутрішньої політики.

Окремі експерти, найпрогресивнішим методом підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки загалом та її регіонів зокрема вважають переорієнтацію на внутрішні джерела розвитку за рахунок скорочення витрат, підвищення рентабельності і заробітної плати. Врівноваження міжгалузевих пропорцій у промисловому секторі є практично єдиним способом, щоб посісти гідне місце у світовому економічному просторі [4, с. 212].

Взаємопов'язані елементи економічної моделі розвитку та конкурентоспроможності регіонів взаємодіють на регіональному ринку через механізми регіонального попиту і пропозиції. Відповідно, механізм регіонального ціноутворення буде ефективним у випадку досягнення рівноваги між регіональним попитом та регіональною пропозицією за умови збереження високого життєвого рівня населення, забезпечення стабільного функціонування реального сектора економіки

та активної підтримки з боку регіональної влади структуроутворювальних і конкурентоспроможних підприємств регіону.

Одними з основних детермінант конкурентоспроможності регіонів є фактори виробництва і внутрішній попит. До факторів виробництва можна віднести такі характеристики регіону, як: фінансове забезпечення інноваційного розвитку; якість і кількість основних фондів; рівень кваліфікації робочої сили та її мотивація до праці; кількість і якість основних фондів; гнучкість та ефективність комунікаційної інфраструктури; стратегічний менеджмент і його інноваційна структура.

Для регіону важливим є не стільки запас факторів виробництва, як їх динамічність, а також швидкість, з якою вони змінюються, створюються і пристосовуються до потреб економіки цього регіону.

Аналіз динаміки виробництва у розрізі регіонів (рис. 1) дозволяє виділити регіони «лідери», які не можна віднести до традиційних промислових «гігантів». Високі темпи зростання промислового виробництва в даних регіонах не стали імпульсом для відповідного зростання внутрішнього попиту (рис. 2), і навпаки, такий вислів підтверджує втрату позитивного зв'язку між показниками внутрішнього попиту і пропозицією на мезорівні, що простежується останнім часом у країні й на макрорівні [5].

Наступною детермінантою конкурентних переваг є попит на внутрішньому ринку (що включає в себе структуру, обсяги і характер даного показника) [6]. Громіздкий внутрішній ринок може надати регіону конкурентні переваги в тих

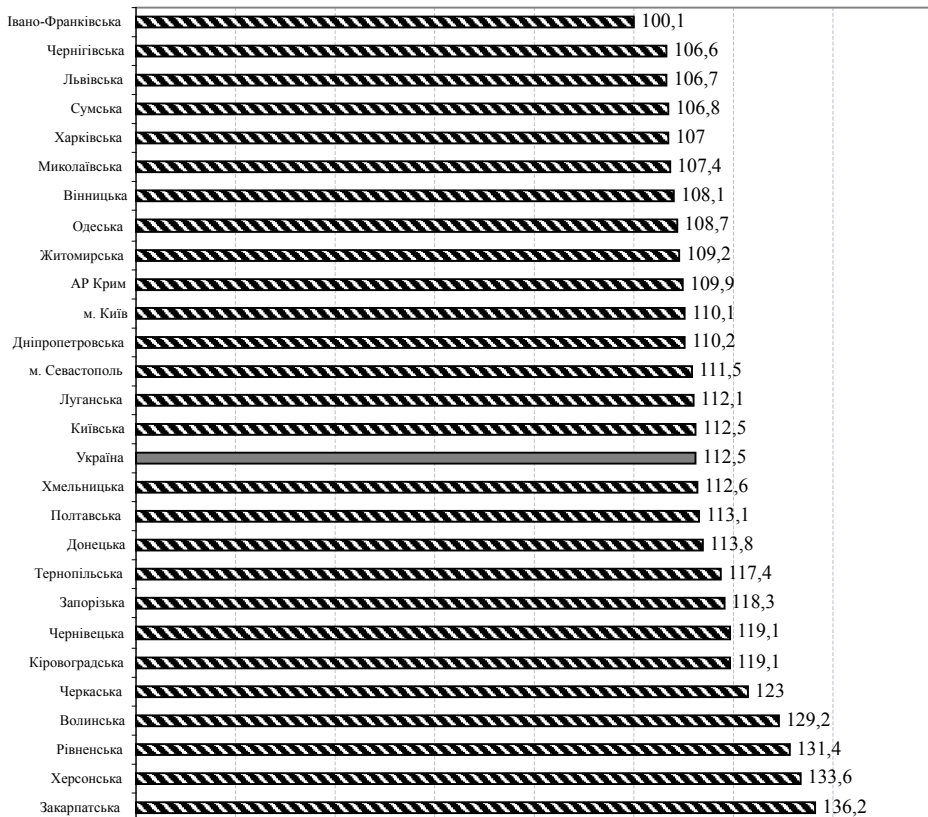

Рис. 1 Темпи зростання промислового виробництва у розрізі регіонів у I кв. 2007 року (% до відповідного періоду попереднього року) [12]

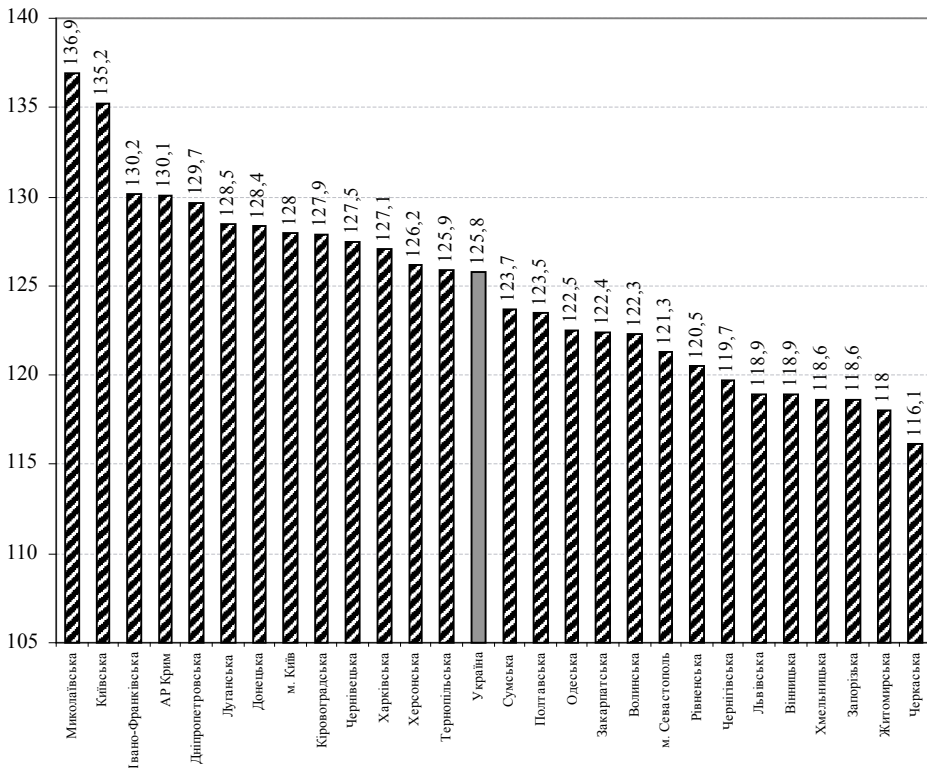

Рис. 2. Темпи зростання роздрядного товарообороту у розрізі регіонів у 1 кв. 2007 року (% до відповідного періоду попереднього року) [10]

галузях, де присутній ефект масштабу або зниження витрат на основі освоєння нового продукту. Значним впливом на регіональну конкурентоспроможність характеризується внутрішній ринок, що стимулює інвестування. Внутрішній регіональний попит, який стимулює конкуренцію на внутрішньому ринку, залежить від національних, кліматичних, соціальних особливостей регіону, структури його економіки, що сприяє розвитку виробництва, збільшенню його обсягів і підвищенню якості, виходу виробників на міжнародні ринки.

Оскільки внутрішні регіональні ринки є достатньо динамічними і диференційованими утвореннями, врегулювання наявних диспропорцій у ринковій рівновазі на внутрішньому споживчому ринку потребує попереднього вивчення тенденцій основних ідентифікаторів поточного стану внутрішнього ринку та функціональних взаємозв'язків між ними.

З метою здійснення економетричної оцінки розвитку внутрішніх споживчих ринків регіонів України нами було відібрано наступні показники:

- промислове виробництво;
- роздрібний товарооборот;
- номінальна заробітна плата;
- доходи місцевих бюджетів;
- індекс споживчих цін;
- імпорт до регіону.

Для визначення головних кластерів областей України за рівнем розвитку внутрішнього ринку доцільно здійснити їх групування за допомогою методу кластерного аналізу. Головні кластери представлені на рисунку 3.

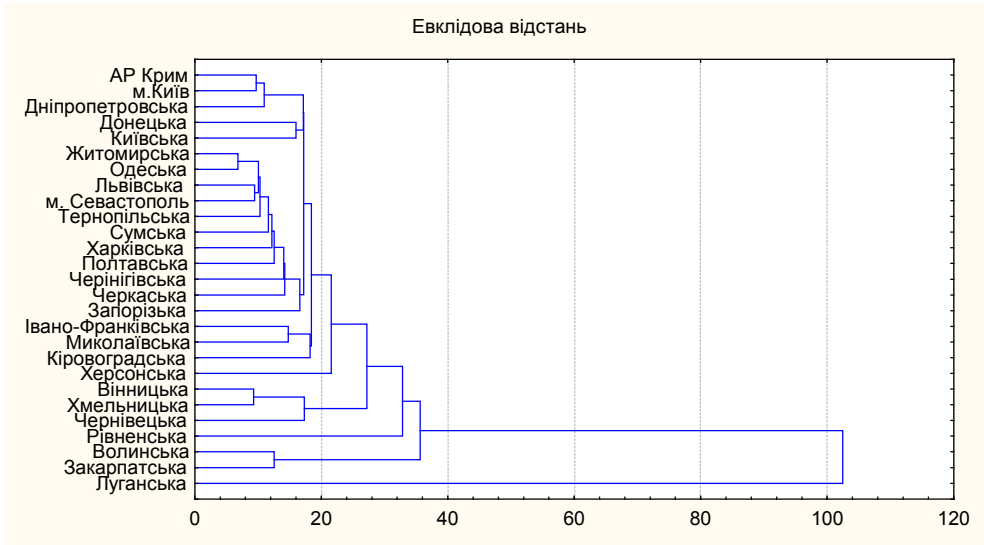

Рис. 3. Граф «дерево поєднань» областей України за показниками розвитку споживчого ринку

Візуальна оцінка побудованого графа «дерева поєднань» дозволяє виокремити наступні чотири групи областей України за окремими характеристиками динаміки розвитку внутрішнього споживчого ринку (табл. 1). Найбільш динамічним виявився розвиток внутрішнього ринку Луганської області, якому притаманні: високі темпи зростання роздрібного товарообороту, помірні темпи зростання промислового виробництва, високий імпорт та інфляція, низькі темпи зростання заробітної плати. До другого кластеру увійшли Волинська та Закарпатська області, що останнім часом характеризуються невисокими темпами зростання роздрібного товарообороту, значними темпами росту промислового виробництва, високим імпортом та помірною інфляцією. Наступний кластер включив у себе фактично промислово розвинені регіони та прикордонні регіони. Кластер, до якого увійшли Кіровоградський, Чернігівський, Чернівецький, Івано-Франківський, Хмельницький, Миколаївський регіони, характеризується найнижчими темпами росту показників розвитку споживчого ринку в середньому. Відмінною рисою даної групи регіонів є найнижчі темпи зростання імпорту.

Наступним кроком дослідження стала ідентифікація можливих змін у характері залежності промислового виробництва та імпорту від динаміки роздрібного товарообороту. З цією метою було використано відомий фільтр Кальмана¹. Для аналізу було обрано регіони, що є центрами окремих кластерів: Луганська, Закарпатська, Кіровоградська області і АР Крим.

Для Луганської області очікувана пряма залежність між збільшенням товарообігу та зростанням імпорту з'являється лише з другої половини 2006 р., водночас відчувається погіршення динаміки промислового виробництва під дією згаданого чинника в цьому ж часовому проміжку (рис. 4). Такі результати цілком відповідають поширеній гіпотезі «проїдання» бюджету, коли збільшення споживчих витрат перешкоджає пожвавленню виробництва і супроводжується збільшенням імпорту. Слід зауважити, що подібна функціональна залежність не простежується у 2004-2005 рр., коли точились жваві дискусії навколо доцільності збільшення споживчих витрат загалом та «проїдання» видатків бюджету зокрема.

¹ Емпіричні оцінки здійснено за допомогою статистичного пакета EViews 5 на основі місячних даних Держкомстату України за 2002-2006 рр.

Таблиця 1

Характеристика кластерів регіонів України, згрупованих за показниками динаміки розвитку внутрішнього ринку

№ клас-теру	Області, що є членами кластеру	Евклідова відстань до відповідного центру кластеру	Характеристика кластеру
I.	Луганська	0	Регіон з динамічним розвитком внутрішнього ринку
II.	Волинська	2,564	Високі темпи зростання промислового виробництва, низькі – роздрібного товарообороту, інфляція – помірна, імпорт – високий
	Закарпатська	2,564	
III.	Донецька	8,817	Промислове виробництво – помірне. Роздрібний товарообірот – помірний. Імпорт помірний. Інфляція помірна.
	Київська	8,936	
	Львівська	8,108	
	Одеська	6,678	
	Харківська	9,645	
	Запорізька	11,374	
	Черкаська	5,802	
	Херсонська	8,727	
	Дніпропетровська	5,311	
	Рівненська	20,476	
	Сумська	7,735	
	Тернопільська	4,312	
	м. Київ	6,724	
	м. Севастополь	5,818	
	АР Крим	4,088	
IV.	Вінницька	6,762358	Регіони з найнижчою динамікою розвитку внутрішнього ринку (Інфляція помірна, імпорт низький)
	Миколаївська	7,888401	
	Хмельницька	7,764309	
	Івано-Франківська	6,37920475	
	Чернівецька	10,12968	
	Чернігівська	9,105504	
	Кіровоградська	5,147	

Поверхневий аналіз схиляє до висновку, що функціональні залежності для Закарпатської області практично ідеально ілюструють гіпотезу «проїдання» (рис. 5), однак поєднання оберненого зв'язку між роздрібним товарооборотом та промисловим виробництвом та прямого між роздрібним товарооборотом та імпортом може бути зовсім іншим і стосуватися впливу приватних трансфертів. Збільшення надходжень з-за кордону сприяє збільшенню попиту на товари включно з імпортом. Водночас масовий виїзд зменшує ресурс робочої сили і, таким чином, перешкоджає збільшенню промислового виробництва. Дане припущення не суперечить встановленим залежностям для Автономної Республіки Крим (рис. 6), якщо приймати, що доходи від туризму за своєю природою подібні на трансферти, з тією лише відмінністю, що не передбачають виїзду за кордон.

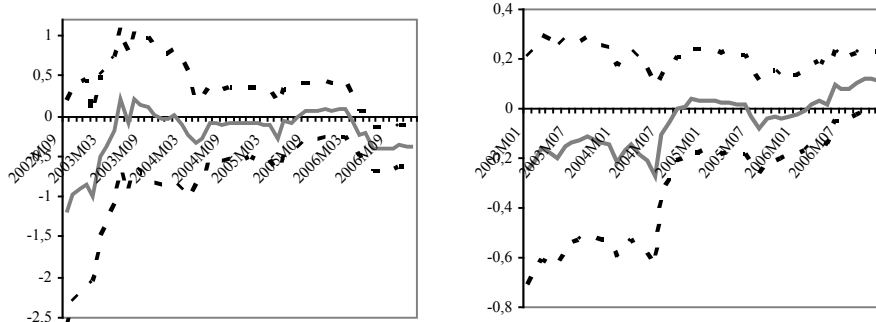

Рис. 4. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Луганській області

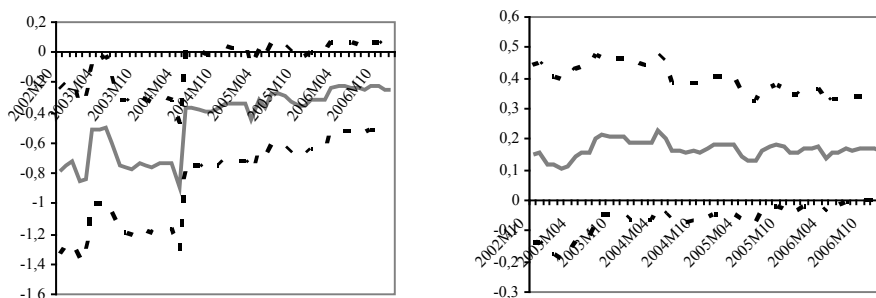

Рис. 5. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Закарпатській області

Фактично, доходи від туризму слугують заміником заробітної плати і зменшують стимули до праці. Оскільки отриманий дохід вимальовується переважно для витрат на внутрішньому регіональному ринку (комунальні платежі, продовольство), то зв'язок з імпортом виглядає порівняно слабким (відповідні коефіцієнти є додатними, але їм бракує статистичної значущості).

Як показують дослідження у Кіровоградській області, з кінця 2004 р. роздрібний товарооборот дає негативний імпульс динаміці промислового виробництва і стає чинником підвищення темпів зростання імпорту в регіоні (рис. 7). Ситуація у регіоні візуально є схожою до Луганського регіону. Проте, на відміну від останнього, попри присутній позитивний зв'язок між імпортом та роздрібним товарооборотом, динаміка зростання імпорту є досить низькою.

Результати досліджень вказують на присутню обернену залежність між роздрібним товарооборотом та промисловим виробництвом та пряму – з імпортом. Причому в регіонах, що не характеризуються динамічним промисловим розвитком даний зв'язок почав з'являтися протягом 2005-2006 рр., що пов'язано передусім із стимулюванням доходів населення та зростаючими обсягами споживчого кредитування, які спрямовуються передусім на споживчі витрати на імпортні товари. У більш промислово розвинених регіонах даний зв'язок є порівняно стійким.

Тому завдання економічної політики полягає в тому, щоб зростаючий попит на внутрішньому ринку був забезпечений відповідною пропозицією на внутрішньому ринку, що полягає передусім у підвищенні конкурентоспроможності національного виробництва. Основним джерелом забезпечення такого завдання мають бути витрати бюджету, що передбачають постійне наповнення дохідної частини, тим паче, що в Україні спостерігається стійкий стимулюючий вплив поліпшення

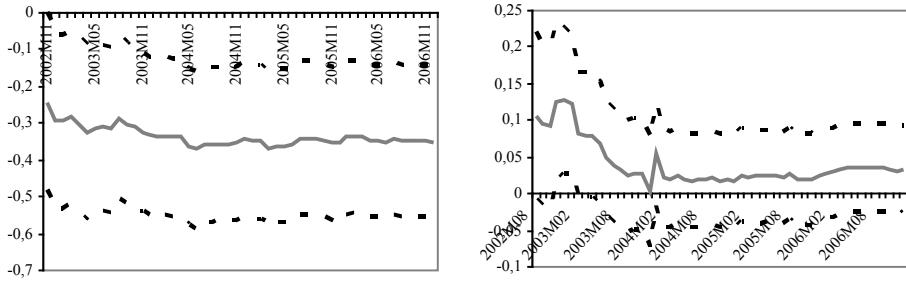

Рис. 6. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у АР Крим

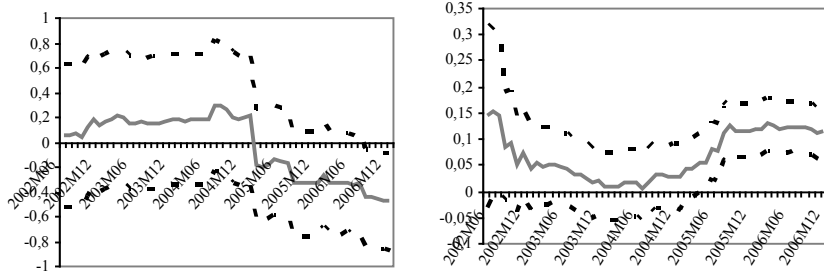

Рис. 7. Вплив роздрібного товарообороту на промислове виробництво (зліва) та імпорт (справа) у Кіровоградській області

сальдо бюджету на промислове виробництво [7]. Таким чином, зростання доходів населення повинне супроводжуватись відповідним зростанням надходжень до бюджету, що, з одного боку, «примусово» обмежуватиме зростаючий імпорт споживчих товарів, а з іншого, – формуватиме резерв інвестиційного попиту на оновлення основних фондів. Реалізація даного завдання, на нашу думку, має починатись на регіональному рівні, враховуючи особливості та рівень розвитку окремих регіонів.

За таких умов необхідним є впровадження регіонального регулятивного механізму, який спрямовуватиметься на підвищення рівня конкурентоспроможності та врегулювання міжрегіональних диспропорцій, особливе місце в якому займає фінансово-бюджетний важіль, що передбачає підвищення гнучкості регіонального фінансового механізму, децентралізацію фінансового забезпечення регіонів. Важливим є також включення наступних складових: інвестиційної (створення сприятливого регіонального інвестиційного клімату); економічної (сприяння виходу національних товаровиробників на внутрішні і зовнішні ринки, стимулювання зацікавленості регіональних суб'єктів господарювання у розвитку виробництва); соціальної (ліквідація наявних диспропорцій у системі оплати праці та соціального забезпечення населення); інноваційної (стимулювання попиту на інновації, оновлення технологічних процесів та ін).

Список використаних джерел

1. Портер М.Э. Конкуренция : учеб. пособ. / М.Э. Потер ; пер. с. англ. – М: Вильямс. – 2000. – 495 с.
2. Писаренко С.М. Регіональна політика підвищення конкурентоспроможності регіонів / С.М. Писаренко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2006. – Вип. 23. – С.48–53. – (Серія економічна).

3. Власюк О.С. Забезпечення конкурентоспроможності економіки регіонів України в контексті європейської інтеграції / О.С. Власюк // Вісник Львівської комерційної академії. – 2006. – Вип. 23. – С. 3–6. – (Серія економічна).
4. Мицюк С.В. Технологічні та економічні чинники забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції / С.В. Мицюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Вип. 66 (Ч. I). – С. 210-212.
5. Шевчук В.О. Циклічні аспекти стимулювання платоспроможного попиту / В.О. Шевчук // Вісник ЛКА : зб. наук. праць за мат-ми міжн. наук.–практ. конф. [«Структурні трансформації та інвестиційно-інноваційний розвиток торгівлі»] (м. Львів, 10-11 листопада 2005 р.). – 2005. – Вип. 19. – Ч. 1. – С. 282-286.
6. Porter M.E. Competitive advantage: creating and sustaining superior performance. With a new introduction. – N. Y.: Free Press, 1998.
7. Шевчук В.О. Євроінтеграція і якість економічного зростання / В.О. Шевчук, Н.І. Черкас // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2007. – Вип. 66 (Ч. I). – С. 15-23.
8. Варналій З. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети / З. Варналій // Економіст. – 2005. – №6. – С. 24-28.
9. Інфраструктурне забезпечення конкурентоспроможності економіки регіонів (методологія і механізми) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Ред. кол.: наук. ред. П.Ю. Беленький. – Львів, 2002. – 308 с.
10. Чужиков В.І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи : монографія / В.І. Чужиков. – К.: Кадри, 2003. – 297 с.
11. Chuzhykov V., Poruchnik A. Convergence of region of post-socialist countries in the context to approximation to the EU standarts // Regional Development – 2002. – Kaunas: Technologija, 2002. – P. 157–159.
12. Веб-сторінка державного комітету статистики // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Шевчук В.А., Мунько М.М. Диспропорції і проблеми розвитку внутрішнього потребителського ринка: регіональний аспект.

Проанализированы проблема равновесия спроса и предложения, а также имеющиеся диспропорции на региональных потребительских рынках Украины. Осуществлено группирование регионов по показателям развития внутренних потребительских рынков методом кластерного анализа. Эмпирически исследованы функциональные зависимости между розничным товарооборотом, промышленным производством и импортом отдельных регионов.

Ключевые слова: региональные потребительские рынки, внутренний спрос, факторы производства, межрегиональные диспропорции, детерминанты конкурентоспособности, кластерный анализ, фильтр Кальмана, Евклидова дистанция.

Shevchuk V.O., Mun'ko M.M. Disproportions and Problems of Internal Consumer Market Development: Regional Aspect.

The problem of equilibrium of demand and supply and existing disproportions on the regional consumer markets of Ukraine have been analyzed. Grouping of the regions has been carried out according to the indexes of development of internal consumer markets by the method of cluster analysis. The functional dependences between retail commodity turnover, industrial production and import of separate regions have been studied empirically.

Key words: regional consumer markets, internal demand, factors of production, interregional disproportions, determinants of competitiveness, cluster analysis, Kalman filter, Euclidean distance.

Надійшло 31.03.2008 р.